

# СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

УДК 94+930 (410) : 314.151 "4/6"

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.6.402>

*Нікіта Богатир\**

## АНГЛОСАКСОНСЬКЕ ЗАВОЮВАННЯ БРИТАНІЇ: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД, ХАРАКТЕР

**Анотація:** У статті на основі нарративних і літературних джерел здійснено комплексний розгляд англосаксонського завоювання Британії з акцентом на уточненні низки дискусійних питань, що стосуються передумов, ходу та характеру цього процесу. Комплексно досліджено передумови англосаксонського завоювання Британії, враховуючи історичний контекст як на Британських островах, так і материковій Європі. Уточнено питання етнічного складу германських завойовників. Висвітлено хід англосаксонського завоювання Британії, в якому виділено та схарактеризовано три основні етапи: від перших поселень середини 5 ст. до завершення експансії наприкінці 7 ст. Особливу увагу приділено проблематиці характеру завоювання Британії та взаємодії англосаксів із місцевим романо-бритським населенням, які мали суттєві регіональні відмінності.

**Ключові слова:** англосаксонське завоювання, Британія, Велике переселення народів, ранньосередньовічна Англія, Гільда, Беда Велебний, «Англосаксонська хроніка»

**Вступ.** Англосаксонське завоювання Британії є ключовим процесом ранньосередньовічної історії Британії, оскільки воно спричинило кардинальні зміни у векторі розвитку регіону, а також зумовило формування більшості основних суспільних, політичних, економічних і релігійних структур в Англії. Можна стверджувати, що історія Англії як такої починається саме з англосаксонського завоювання, а формування Англійського королівства значною мірою було його наслідком.

Попри те, що дослідженню англосаксонського завоювання присвячено значну кількість наукових робіт, деякі питання з цієї проблематики залишаються дискусійними та потребують подальшого вивчення. Серед них можна назвати проблеми передумов, ходу та характеру цього процесу. Уточнення потребують питання причин початку англосаксонського завоювання Британії, етнічного складу германських завойовників, нюансів регіонального розподілу на Британських островах і взаємодії мігрантів з місцевим романо-бритським населенням.

*Мета статті* полягає у спробі комплексного висвітлення перебігу завоювання та

---

\* *Богатир Нікіта Євгенович* – старший науковий співробітник Музею історії міста Києва; магістр кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2595-0610>; e-mail: [nikitabohatur@gmail.com](mailto:nikitabohatur@gmail.com)

колонізації Британії англосаксами з акцентом на уточненні низки дискусійних питань, що стосуються передумов, ходу та характеру цього процесу.

Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань: – провести аналіз джерел та історіографії з теми дослідження; – проаналізувати передумови англосаксонського завоювання Британії; – дослідити хід і характер завоювання Британії англосаксами.

**Огляд джерел і літератури.** Джерельна база та історіографія проблеми включають писемні (нарративні та літературні) джерела та спеціалізовану історичну літературу.

Основним типом джерел з теми дослідження є нарративні джерела. Найдавнішим нарративним твором, який дійшов до нас, є праця британського монаха 6 ст. Гільди «Про падіння та загибель Британії». Ця пам'ятка становить особливий інтерес для вивчення, адже це єдиний твір, що був написаний сучасником англосаксонського завоювання, до того ж, британом-християнином. Однак праця Гільди не є класичним історичним твором в усій повноті сенсу цього жанрового спрямування. Ця праця створювалась, насамперед, як інвектива проти тогочасних правителів бритів, а не історичний нарратив. Автор практично не надає імен, конкретних дат і нехтує послідовністю викладу матеріалу. Також Гільда схильний сильно перебільшувати звірства англосаксонських загарбників. Тож, попри унікальність і цінність твору Гільди, він потребує особливо критичного ставлення при вивченні.

Ключовими нарративними джерелами з теми дослідження є праця нортумбрійського монаха-хроніста Беди Велебного «Церковна історія народу англів»<sup>1</sup> та «Англосаксонська хроніка»<sup>2</sup>, що містять велику кількість унікального фактичного матеріалу та надають широкий спектр можливостей для аналізу шляхом деконструкції нарративу.

Допоміжними нарративними джерелами з вивчення теми слугують праці візантійського історика Зосима «Нова історія»<sup>3</sup> та валлійського історика Ненія «Історія бритів»<sup>4</sup>.

Значну цінність для дослідження також становлять літературні джерела. Вони представлені епічними поемами «Беовульф»<sup>5</sup> і «Фіннсбургський фрагмент»<sup>6</sup>, які взаємно доповнюють одна одну. Ще одним важливим літературним джерелом є давньоанглійська поема «Відсід»<sup>7</sup>. Значущість цих творів зумовлена тим, що вони закарбували відбиток архаїчного англосаксонського суспільства доби завоювання, а також можуть слугувати джерелами деяких фактичних свідчень періоду англосаксонських міграцій.

---

<sup>1</sup> *Bede. The Ecclesiastical History of the English People; The Greater Chronicle; Bede's Letter to Egbert* / ed. and trans. by *J. McClure* and *R. Collins*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 445 p.

<sup>2</sup> *The Anglo-Saxon Chronicle: A Revised Translation* / ed. and trans. by *D. Whitelock, D.C. Douglass* and *S.I. Tucker*. London: Eyre and Spottiswoode, 1961. 240 p.

<sup>3</sup> *Zosimus. New History* / ed. and trans. by *R.T. Ridley*. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, 1982. 263 p.

<sup>4</sup> *Nennius. British History and the Welsh Annals* / ed. and trans. by *J. Morris*. Chichester: Phillimore, 1980. 100 p.

<sup>5</sup> *Беовульф* / пер. з англосаксонської *О. О'ліп*. Львів: Астролябія, 2014. 208 с.

<sup>6</sup> *The Finnesburh fragment // The Anglo-Saxon World: An Anthology* / ed. and trans. by *K. Crossley-Holland*. Oxford: Oxford University Press, 1984. P. 8-9.

<sup>7</sup> *Відсід* / пер. з англосаксонської *О. Українець* // *Європейське Середньовіччя: літературний флорилеґіум* / упоряд. *Б. Щавурський*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. С. 504-507.

Історіографія з теми представлена комплексними працями з історії англосаксонського періоду Ф. Стентона<sup>8</sup>, П. Блера<sup>9</sup>, Р. Ходжкіна<sup>10</sup>, П. Соєра<sup>11</sup>, Н. Хайема та М. Раяна<sup>12</sup>, а також колективною працею «Англосакси»<sup>13</sup> за редакцією Дж. Кемпбелла. Проблематика завершення римського періоду та початкового етапу англосаксонського завоювання Британії розкрита у роботі «Римська Британія та англійські поселення»<sup>14</sup> за співавторством Р. Коллінґвуда та Дж. Майреса. Пізніше Дж. Майрес видав допрацьоване та поглиблене дослідження раннього етапу англосаксонських міграцій «Англійські поселення»<sup>15</sup>, яке також має значну цінність для дослідження. Вельми цінними для нас є роботи присвячені висвітленню історії субримського періоду Британії<sup>16</sup>, стосункам англосаксонського та романо-бритського населення<sup>17</sup>, глибинному аналізу джерел<sup>18</sup> тощо.

**Виклад основного матеріалу.** Станом на кінець 4 ст. більшою частиною Британії вже понад три століття володіла Римська імперія. Північний кордон римської провінції був чітко означений Адріановим валом, що простягався по лінії Тайн-Солвей і був покликаний розмежувати римську та «варварську» Британію.

На думку багатьох дослідників, саме варварська загроза була ключовим фактором, що зумовив падіння римської влади у Британії. Так, англійський дослідник Р. Ходжкін вважав, що початок кінця римської Британії стало масштабне вторгнення варварів у 360–367 рр.<sup>19</sup> Така думка є цілком слушною, адже рівень розорення, який був спричинений вторгненням, був значним.

Постійна загроза безпеці провінції зумовлювала численні узурпації влади. Римська влада у Британії трималась доти, доки сам Рим лишався в безпеці. Однак на початку 5 ст. ситуація на континенті значно загострилась, і імперія вже не мала ресурсів щоб ефективно забезпечувати стабільність Британії. Починаючи з 406 р., римські війська послідовно привели до влади у Британії трьох узурпаторів. Останній з них – Константин, у 407 р. разом з частиною війська переправився на континент для подальшої боротьби за імперію та забезпечення безпеки її східного кордону. За повідомленнями візантійського історика кінця 5 ст. Зосими, подібне нехтування інтересами Британії призвело до того, що брити вигнали римських урядовців і встановили свій уряд<sup>20</sup>. Саме ця дата є загальноприйнятою для

---

<sup>8</sup> Stenton F.M. *Anglo-Saxon England*. Oxford: Clarendon Press, 1950. 748 p.

<sup>9</sup> Blair P.H. *An introduction to Anglo-Saxon England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1962. P. 364.

<sup>10</sup> Hodgkin R.H. *A history of the Anglo-Saxons*. In 2 vols. Oxford: Oxford University Press, 1967. 796 p.

<sup>11</sup> Sawyer P.H. *From Roman Britain to Norman England*. Taylor & Francis e-Library, 2003. 322 p.

<sup>12</sup> Higham N.J., Ryan M.J. *The Anglo-Saxon world*. New Haven and London: Yale University Press, 2013. 477 p.

<sup>13</sup> Campbell J., Wormald P., John E. *The Anglo-Saxons* / ed. by J. Campbell. New York: Cornell University Press, 1982. 274 p.

<sup>14</sup> Collingwood R.G., Myres J.N.L. *Roman Britain and the English settlements*. Oxford: Clarendon Press, 1945. 515 p.

<sup>15</sup> Myres J.N.L. *The English Settlements*. Oxford: Clarendon Press, 1986. 248 p.

<sup>16</sup> Morris J. *The age of Arthur: A History of the British Isles from 350 to 650*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1973. 665 p.

<sup>17</sup> Higham N.J. *Britons in Anglo-Saxon England: An Introduction* // *Britons in Anglo-Saxon England*. Woodbridge: Boydell Press, 2007. P. 1-15.

<sup>18</sup> Sims-Williams P. *The settlement of England in Bede and the «Chronicle»* // *Anglo-Saxon England*. 1983. Vol. 12. P. 1-41.

<sup>19</sup> Hodgkin R.H. *A history of the Anglo-Saxons...* P. 48-49.

<sup>20</sup> Zosimus. *New History...* P. 128-129.

датування завершення римського правління у Британії. Проте існують й альтернативні варіанти датування завершення римського правління. Так, наприклад, Дж. Кемпбелл пропонував дату 410 р., а Р. Коллінгвуд дотримувався думки, що римське правління у Британії тривало до 429 р.<sup>21</sup>

Незалежно від погляду на датування виходу Риму з Британії, не виникає сумніву, що періоду англосаксонського завоювання передував певний часовий проміжок. Цей період історії Британії є досить суперечливим і дещо по-різному трактується дослідниками. Подібна «темнота» та неоднозначність спричинені відсутністю достатньої кількості писемних та археологічних свідчень.

Серед дослідників існує згода в тому, що завершення прямого римського правління в Британії не означало кінця римської Британії, адже британці самі по собі певною мірою були римлянами<sup>22</sup>. Можна припускати, що після колапсу імперської влади в Британії ситуацію у колишній римській провінції взяла під свій контроль романо-бритська еліта. Підтвердженням такої думки може слугувати той факт, що, за свідченнями Гільди, британці у 446 р. прохали про допомогу у боротьбі з варварами римського консула Аеція<sup>23</sup>.

Існувало також інше джерело влади у тогочасній Британії. Ним були представники збереженої племінної структури з тих регіонів, що перебували поза прямим римським контролем і були відносно нероманізовані. У контексті занепаду центральної влади подібні структури могли стати локальними її джерелами.

Щодо самої форми влади у тогочасній Британії дослідники не мають єдиної думки. Зокрема, Дж. Кемпбелл припускав, що в Британії могла зберегтися форма верховної влади, подібна до імператорської<sup>24</sup>. На підтвердження цього твердження можна навести свідчення Гільди, який, описуючи постать Амвросія Авреліана, зазначає, що його батьки носили пурпур<sup>25</sup>. Іншим підтвердженням може слугувати повідомлення Неннія, який називає Амвросія «великим королем серед королів Британії»<sup>26</sup>. Натомість Р. Коллінгвуд був схильний вважати, що тогочасна Британія мала управління федеративного зразка, а Амвросій був лише потужним лідером того часу<sup>27</sup>.

Якою б не була форма влади, що склалася у Британії після відходу римлян, з плином часу вона зазнала значної трансформації. До середини 5 ст. Британія розгубила останні ознаки єдності та перетворилася на низку воюючих державних утворень. Влада у той час перейшла до рук тих, кого Гільда називає «тиранами»<sup>28</sup>. Яскравим прикладом такого тирана може слугувати Вортігерн. Р. Коллінгвуд вбачав у «тиранах» Гільди володарів, які балансували між римською та кельтською спадщиною<sup>29</sup>. Саме такою – ослабленою та роз'єднаною, Британія зустріла найбільшу варварську небезпеку, що коли-небудь їй загрожувала.

---

<sup>21</sup> Collingwood R.G., Myres J.N.L. Roman Britain and the English settlements... P. 301.

<sup>22</sup> Higham N.J., Ryan M.J. The Anglo-Saxon world... P. 41.

<sup>23</sup> Gildas. The Ruin of Britain and other works / ed. and trans. by M. Winterbottom. Chichester: Phillimore, 1978. P. 23-24.

<sup>24</sup> Campbell J., Wormald P., John E. The Anglo-Saxons... P. 17.

<sup>25</sup> Gildas. The Ruin of Britain and other works... P. 28.

<sup>26</sup> Nennius. British History and the Welsh Annals / ed. and trans. by J. Morris. Chichester: Phillimore, 1980. P. 33.

<sup>27</sup> Collingwood R.G., Myres J.N.L. Roman Britain and the English settlements... P. 314.

<sup>28</sup> Gildas. The Ruin of Britain and other works... P. 29-36.

<sup>29</sup> Collingwood R.G., Myres J.N.L. Roman Britain and the English settlements... P. 313-314.

Перш ніж перейти до розгляду причин англосаксонського завоювання Британії, варто звернутися до питання етнічної належності завойовників та їхнього територіального походження.

Головним джерелом із питання етнічного складу та територіального походження германських загарбників, відомих під загальною назвою англосакси, є свідчення Беди Велебного. У своєму творі Беда подає цінний аналіз локалізації окремих германських народів, що брали участь у захопленні острова: англів, саксів та ютів<sup>30</sup>. Подібний чіткий аналіз, однак, викликає значний скептицизм серед дослідників. Так, дослідники схильні погоджуватись з твердженням Беди про те, що англи походили з південної частини Ютландського півострова та деяких прибережних островів. Додатковим свідченням локалізації англів також може слугувати свідчення з давньоанглійської поеми «Відсід». Вона містить згадку про те, що король англів Оффа встановив кордон своїх володінь по річці Фіфельдор<sup>31</sup>, яку ототожнюють з річкою Айдер<sup>32</sup>. Не виникає також сумнівів про локалізацію саксів на південь від англів між річками Ельба та Везер. Серед дослідників, однак, немає єдності щодо питання локалізації третього великого народу, про який говорить Беда – ютів. Беда зазначає, що юти були найпівнічнішим народом і локалізує їх батьківщину на півострові Ютландія<sup>33</sup>. Деякі дослідники, зокрема Дж. Кемпбелл<sup>34</sup> і Дж. Майрес<sup>35</sup>, схильні довіряти свідченням Беди, підкреслюючи зв'язок археологічних культур Кенту та Ютландії. Опоненти ж подібного погляду підкреслюють зв'язок матеріальної культури ютів з культурою прирейнських франків і локалізують батьківщину ютів територією на схід від нижнього Рейну<sup>36</sup>. На думку англійського історика Ф. Стентона, найпівнічнішим народом були саме англи. Подібна думка дослідника заснована на факті поширення серед англів, відсутньої у саксів та ютів, практики кремації, від якої у 5 ст. відмовились германці, що жили поблизу римського кордону<sup>37</sup>. Такий доказ також свідчить на користь південного розміщення ютів.

Сумнівним також є твердження Беди про три народи, які брали участь у завоюванні Британії. У сучасній історіографії існує консенсус, що серед поселенців були представлені й інші етноси, про які не згадує Беда. Так, наприклад, Дж. Кемпбелл дотримувався думки, що до Британії потрапляли люди з усього германського світу – від Норвегії до південної Німеччини<sup>38</sup>. Особливо важливим був фризський компонент<sup>39</sup>. Найпевнішим доказом такого погляду є тісний лінгвістичний зв'язок між давньоанглійською та фризькою мовами<sup>40</sup>.

Попри деякі незначні відмінності у матеріальній культурі територій, які Беда відводить різним германським народам, на нашу думку, його аналіз надмірно підкреслює

---

<sup>30</sup> *Bede. The Ecclesiastical History of the English People...* P. 27.

<sup>31</sup> Відсід... С. 505.

<sup>32</sup> *Blair P.H. An introduction to Anglo-Saxon England...* P. 9.

<sup>33</sup> *Bede. The Ecclesiastical History of the English People...* P. 27.

<sup>34</sup> *Campbell J., Wormald P., John E. The Anglo-Saxons...* P. 30.

<sup>35</sup> *Myres J.N.L. The English Settlements...* P. 46-47.

<sup>36</sup> *Stenton F.M. Anglo-Saxon England...* P. 12-15.

<sup>37</sup> *Ibidem.*

<sup>38</sup> *Campbell J., Wormald P., John E. The Anglo-Saxons...* P. 31.

<sup>39</sup> *Myres J.N.L. The English Settlements...* P. 47.

<sup>40</sup> *Chadwick H.M. The origin of the English Nation. Cambridge: Cambridge University Press, 1907. P. 61-64.*

різницю між народами, які брали участь у завоюванні Британії. Таким чином, можна стверджувати, що у процесі переселення визначальною була не належність до певного етносу, а приналежність до ширшого культурного простору Південної Скандинавії, Німеччини та Північної Франції<sup>41</sup>.

Питання причин початку англосаксонської міграції є вельми комплексною проблемою та відсилає нас до ширшого контексту тогочасних міграційних процесів. Головним же питанням є обрання напрямку переселення. Англійський дослідник Ф. Стентон вважав, що причиною початку англосаксонської міграції в Британію була відсутність альтернативних напрямків<sup>42</sup>. Підтвердженням цьому можуть слугувати свідчення з двох давньоанглійських поем Беовульф<sup>43</sup> і Фіннсбурзький фрагмент<sup>44</sup>, які засвідчують факт вторгнення англосаксів у Фрисландію, в якому можна вбачати спробу міграції на південь. Подальші намагання південного просування, однак, зазнали невдачі, і тоді-то англосакси, що вже увібрали фризський елемент, звернули свій погляд на Британію. Подібної точки зору дотримувався Р. Ходжкін, який вважав, що така реконструкція міграцій англосаксів є найбільш ймовірною<sup>45</sup>.

Поява англосаксів у Британії також є непростим для вивчення явищем. Свідчення археології з цього питання обмежуються даними про те, що постійні поселення германців були засновані на острові щонайменше в останній чверті 5 ст., якщо не раніше<sup>46</sup>.

Основоположну роль для вивчення початку англосаксонського завоювання Британії відіграє літературна традиція. Вона була заснована Гільдою, який повідомляє про те, що брити на чолі з «гордим тираном», страждаючи від епідемії, голоду та чергової серії варварських набігів, були змушені звернутись за допомогою до саксів<sup>47</sup>. Варвари ж допущені на острів як воїни-захисники, швидко почали нарощувати свою кількість, а згодом, використавши для розірвання договору формальний привід суперечки щодо кількості їхнього жалування, перейшли до збройного захоплення острова<sup>48</sup>.

Беда Велебний продовжує та розширює традицію засновану Гільдою. Він називає імена британського ватажка-запрошувача Вортінгерна та перших англосаксонських ватажків братів Генгіста та Хорсу<sup>49</sup>. Беда також називає дату їх прибуття – 449 р., та локалізує у Кенті<sup>50</sup>. Традиція, заснована Гільдою та Бедою, лягла в основу усіх майбутніх оповідей про події початку завоювання.

Дослідники початку 20 ст. були схильні довіряти писемній традиції про початок завоювання Британії. Вони, однак, не полишали надій розширити й уточнити її. Надзвичайно цінною є думка Г. Чедвіка, який схилився до того, щоб ототожнювати Генгіста Беди з тим, який згадується у Беовульфі та Фіннсбурзькому фрагменті<sup>51</sup>.

---

<sup>41</sup> Blair J. The Anglo-Saxon Age: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2000. P. 4.

<sup>42</sup> Stenton F.M. Anglo-Saxon England... P. 11-12.

<sup>43</sup> Беовульф... С. 55-60.

<sup>44</sup> The Finnesburh fragment... P. 8-9.

<sup>45</sup> Hodgkin R.H. A history of the Anglo-Saxons... P. 14.

<sup>46</sup> Stenton F.M. Anglo-Saxon England... P. 1.

<sup>47</sup> Gildas. The Ruin of Britain and other works... P. 25-26.

<sup>48</sup> Ibidem.

<sup>49</sup> Bede. The Ecclesiastical History of the English People... P. 26-27.

<sup>50</sup> Ibidem.

<sup>51</sup> Chadwick H.M. The origin of the English Nation... P. 44-50.

З цієї точки зору можна зауважити, що модель перебігу подій конфлікту Генгіста у Фризії дуже подібна до тої, що ми бачимо у наративі про початок англосаксонського вторгнення до Британії<sup>52</sup>. Таким чином, навіть якщо ми й не можемо бути впевнені у тотожності постаті Генгіста, однак можемо припустити наявність певного патерну подій, що був притаманний германцям доби переселення народів.

При розгляді подальшого перебігу англосаксонського завоювання Британії свідчення Гільди та Беди, хоч і продовжують становити значну цінність, поступаються у своїй інформативності іншому джерелу – «Англосаксонській хроніці». Важливо зауважити, що записи, пов'язані з англосаксонським завоюванням, як правило, розташовані з інтервалом у чотири або вісім років. Це свідчить про те, що вони походять з приміток, вставлених ретроспективно у хронологічні таблиці для встановлення Пасхи<sup>53</sup>. Так, наприклад, П. Сімс-Вільямс розглядає ранню традицію завоювання, представлену в цій хроніці, як спробу історизувати сукупність міфів, що побутували на той час<sup>54</sup>. Попри те, що дати не можна вважати точними, у дослідників не виникає сумнівів, що описані в хроніці події є справжнім відображенням збережених традицій про епізоди епохи завоювання<sup>55</sup>.

Як вже зазначалось, англосаксонське завоювання Британії розпочалося з прибуття Генгіста та Хорсу на запрошення вождя бритів Вортігерна у 449 р. Однак, як ми вже знаємо, співпраця між ними тривала недовго і зовсім скоро справа дійшла до відкритих сутичок. Першу згадку про військове зіткнення між англосаксами та бритами Англосаксонська хроніка поміщає під 455 р.<sup>56</sup> Далі хроніка оповідає про низку поразок, яких вони завдали бритами у 456, 465 і 473 рр.<sup>57</sup> Результатом цих поразок стало те, що брити мусили втікати та полишити Кент загарбникам. Ми не володіємо інформацією про подальшу долю Хенгіста та Еска. У хроніці зазначено лише те, що у 488 р. Еск став королем Кенту і був ним 34 р.<sup>58</sup> Характеризуючи цю традицію, Ф. Стентон зазначав, що пам'ять про Хенгіста, як першого завойовника, затьмарила собою пам'ять про наступні події<sup>59</sup>.

Подальша традиція, наведена в Англосаксонській хроніці, оповідає про інших численних ватажків, що вторглися у Британію наслідуючи успіху Генгіста. Хроніка повідомляє, що у 477 р. Елла та його сини – Кюмен, Вленсінг і Цісса – прибули до Британії та висадились у місці, що має назву берег Кюмена<sup>60</sup>. У 495 р. саксонський ватажок Кердік і його син Кюнрік висадились у місці під назвою Берег Кердіка та розпочали процес завоювання Вессексу<sup>61</sup>. З огляду на масштаби завоювання, про які йтиметься далі, наведені у хроніці імена та епізоди є лише незначною частиною того, що відбувалось у тогочасній Британії, пам'ять про які збереглася.

Розглядаючи питання масштабу раннього етапу завоювання, неможливо не згадати

---

<sup>52</sup> Беовульф... С. 59–61.

<sup>53</sup> Stenton F.M. Anglo-Saxon England... P. 16.

<sup>54</sup> Sims-Williams P. The settlement of England in Bede and the «Chronicle»... P. 36–37.

<sup>55</sup> Blair P.H. An introduction to Anglo-Saxon England... P. 17.

<sup>56</sup> The Anglo-Saxon Chronicle... P. 10.

<sup>57</sup> Ibidem.

<sup>58</sup> Ibid. P. 11.

<sup>59</sup> Stenton F.M. Anglo-Saxon England... P. 17.

<sup>60</sup> The Anglo-Saxon Chronicle... P. 11.

<sup>61</sup> Ibidem.

опис Гільди, який зазначав, що воно мало блискавичний характер й охопило територію «від моря до моря»<sup>62</sup>. Попри те, що Гільда був схильний до перебільшення драматизму подій часів завоювання, сучасні дослідники все ж дотримуються думки, що масштаби початкового етапу завоювання, хоч і не піддаються точному окресленню, були значними<sup>63</sup>. Водночас вони наголошують, що процес завоювання супроводжувався значним опором місцевого населення<sup>64</sup>.

Найвідомішим епізодом опору бритів була їхня консолідація під проводом Амвросія Авреліана, якого Гільда називає «останнім римлянином» у тогочасній Британії<sup>65</sup>. Наслідком такої єдності було те, що брити змогли повернути частину раніше втрачених земель під свій контроль і на певний час перехопити ініціативу у загарбників. Беда повідомляє, що брити мали спокій від загарбників впродовж одного покоління, однак, коли прийшло нове покоління, вони розгубили внутрішню згуртованість і занурились у міжусобиці<sup>66</sup>.

Періоду відносного спокою наслідувало поновлення масштабної англосаксонської експансії, яке розпочалося у 571 р.<sup>67</sup> Завоювання, що послідувала за перемогою 571 р., дослідники схильні пов'язувати не із захопленням принципово нових територій, а з поверненням територій втрачених після битви при горі Бадон<sup>68</sup>.

Важливою є також думка про те, що період відносного спокою у першій половині 6 ст. частково був спричинений тим, що обидва народи в той час страждали від епідемії чуми, а поновлення експансії у другій половині 6 ст. корелюється із завершенням епідемії<sup>69</sup>.

Паралельно з подіями на півдні також відбувалося просування англосаксів і на півночі. Ми маємо надзвичайно мало подробиць про події у цьому регіоні, однак ймовірно, що англосаксонське завоювання на північ від річки Хамбер почалося не пізніше, ніж завоювання південної частини острова, адже саме для захисту від північних варварів англосаксонські найманці були вперше запрошені до Британії<sup>70</sup>. В Англосаксонській хроніці перша згадка про територію на північ від Хамбера міститься під 547 р. та оповідає про те, що Іда, від якого вів свою генеалогію правлячий рід Нортумбрії, став королем і заснував твердиню Бамбург<sup>71</sup>. Подібна згадка, на нашу думку, може свідчити про те, що станом на середину 6 ст. англосакси міцно закріпились на півночі острова.

Період активної експансії продовжувався до кінця 6 ст. Про поступове згасання темпів просування, зокрема, може свідчити запис в Англосаксонській хроніці про битву з дуже неоднозначним для англосаксів результатом, який міститься під 584 р. Однак лише станом на кінець 7 ст. можна говорити про завершення захоплення англосаксами територій, що становитимуть основу англосаксонської Британії надалі й остаточне згортання їх зовнішньої експансії.

---

<sup>62</sup> *Gildas. The Ruin of Britain and other works...* P. 27.

<sup>63</sup> *Blair P.H. An introduction to Anglo-Saxon England...* P. 34.

<sup>64</sup> *Ibidem.*

<sup>65</sup> *Gildas. The Ruin of Britain and other works...* P. 28.

<sup>66</sup> *Bede. The Ecclesiastical History of the English People...* P. 36.

<sup>67</sup> *Blair P.H. An introduction to Anglo-Saxon England...* P. 31.

<sup>68</sup> *Stenton F.M. Anglo-Saxon England...* P. 31.

<sup>69</sup> *Sawyer P.H. From Roman Britain to Norman England. Taylor & Francis e-Library, 2003. P. 85-86.*

<sup>70</sup> *Blair P.H. An introduction to Anglo-Saxon England...* P. 43.

<sup>71</sup> *The Anglo-Saxon Chronicle...* P. 12.

Надзвичайно дискусійним залишається питання характеру, який мало завоювання. Гільда описує вторгнення англосаксів як жахливу катастрофу та повне розорення острова<sup>72</sup>. Подібний погляд був засвоєний пізнішими авторами, ставши загальноприйнятим, і досить довго не оскаржувався істориками. Однак сучасна історіографія схильна до перегляду традиційного погляду на характер англосаксонського завоювання. Дослідники піддають сумніву твердження про масовий характер англосаксонської міграції та винищення місцевого населення<sup>73</sup>. Проте наразі немає загальноприйнятого погляду на цю проблему.

Питання масовості міграції потребує комплексного підходу, який узгодить свідчення усіх наявних джерел інформації. Наразі панує згода про те, що характер завоювання дуже різнився залежно від регіону. Так, можна стверджувати, що міграція у південну частину острова була більш масовою ніж на північ від річки Хамбер, де вона мала переважно елітарний характер<sup>74</sup>.

Надзвичайно дискусійним також є питання про виживання місцевого населення та його взаємодію із завойовниками. Розгляд цього питання також потребує комплексного підходу. Вельми влучно щодо цього питання висловився Р. Ходжкін, який зазначив, що можна виділити три варіанти того, що сталося з бритами: загибель, втеча та підкорення<sup>75</sup>. Також він наголосив на тому, що ці варіанти були не послідовними етапами, а можливими сценаріями розвитку подій протягом всього періоду завоювання, найпоширенішим з яких було саме підкорення<sup>76</sup>. Брити, які опинились під англосаксонським пануванням, досить швидко втратили політичну самостійність і прийняли культуру загарбників<sup>77</sup>. Такий погляд вичерпно пояснює різку зміну характеру матеріальних свідчень тягlosti романо-бритського суспільства за відсутності моделі масової міграції англосаксів.

**Висновки.** Підсумовуючи розгляд передумов, ходу та характеру англосаксонського завоювання Британії слід зауважити, що після завершення римського правління Британія, не маючи змоги організувати ефективну систему управління та захисту, вже станом на середину 5 ст. мало нагадувала колишню римську провінцію. Переживаючи період внутрішніх конфліктів і перебуваючи під перманентною варварською загрозою, брити вдалися до запрошення на службу двох германських ватажків, які згодом обернули зброю проти своїх господарів, розпочавши процес окупації острова англосаксами. Англосакси становили мультиетнічну спільноту германських народів, більшість представників якої належали до народів англів, саксів, ютів і фризів. Основною причиною обрання на пряму переселення була відсутність альтернативних варіантів і сприятливий ґрунт у самій Британії.

Попри значні труднощі, загальні риси ходу англосаксонського завоювання Британії піддаються простеженню. Хід завоювання можна поділити на три етапи. Перший етап тривав від прибуття перших англосаксонських ватажків у 449 р. до консолідації бритів та їх

---

<sup>72</sup> *Gildas*. The Ruin of Britain and other works... P. 27-28.

<sup>73</sup> *Higham N.J.* Britons in Anglo-Saxon England: An Introduction // Britons in Anglo-Saxon England. Woodbridge: Boydell Press, 2007. P. 3.

<sup>74</sup> *Blair P.H.* An introduction to Anglo-Saxon England... P. 26-27.

<sup>75</sup> *Hodgkin R.H.* A history of the Anglo-Saxons... P. 175.

<sup>76</sup> *Ibid.* P. 175-176.

<sup>77</sup> *Morris J.* The age of Arthur: A History of the British Isles from 350 to 650. New York: Barnes & Noble, 1997. P. 310-312.

перемоги біля гори Бадон на зламі 5 і 6 ст. Другий етап, що розпочався після битви біля гори Бадон, тривав до поновлення англосаксонської експансії у 571 р. та відзначався тимчасовим згортанням англосаксонської експансії. Третій етап, що характеризувався поновленням англосаксонських завоювань, почався у 571 р. та тривав до згортання експансії наприкінці 7 ст. Характер же завоювання був досить хаотичним і дуже різнився залежно від регіону, що аналізується. Попри значні регіональні відмінності характеру завоювання, переважна частина бритів була підкорена й асимільована завойовниками.

*Nikita Bohatyr*

### **The Anglo-Saxon Conquest of Britain: Preconditions, Course, and Character**

**Abstract:** Based on narrative and literary sources, as well as historiography, this article provides a comprehensive analysis of the Anglo-Saxon conquest of Britain, focusing on clarifying several debatable issues regarding the preconditions, course, and character of this process. The study analyzes the prerequisites for migration in detail, considering the historical context both in the British Isles and in continental Europe. It is determined that the decisive factors behind the Anglo-Saxon conquest were the political collapse of the Roman administration in Britain, the permanent barbarian threat, internal strife among sub-Roman rulers, and the lack of alternative directions for Germanic expansion on the continent.

Significant attention is paid to the controversial issue of the invaders' ethnic composition. The necessity of revising Bede's classical scheme of ethnic division (Angles, Saxons, and Jutes) is substantiated, proving the presence of significant Frisian and Frankish elements in migration flows. The course of the Anglo-Saxon conquest is covered in detail, identifying and characterizing three main stages: from the initial invasion in the mid-5<sup>th</sup> century to the British resurgence at Mount Badon; a period of relative stabilization and balance of power in the first half of the 6<sup>th</sup> century; and a stage of renewed active expansion after 571 AD, which concluded with the cessation of expansion in the late 7<sup>th</sup> century.

Special emphasis is placed on re-evaluating the character of the conquest. Instead of the traditional concept of total extermination of the indigenous population, a model of regional variability is substantiated: ranging from mass migration south of the Humber to elite military dominance in the north. The interaction between the Anglo-Saxons and the local Romano-British population is also examined, concluding that it was highly variable, with a predominance of the models of subjugation, acculturation, and assimilation of the Romano-Britons by the Germanic conquerors.

**Keywords:** Anglo-Saxon conquest, Britain, Migration Period, Early Medieval England, Gildas, Bede the Venerable, Anglo-Saxon Chronicle